

<https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-11-1-116-131>

УДК 378.4:001.892

Мелков Юрій

**Підвищення дослідницької спроможності університетів України:
проблеми, ціннісні виміри та шлях демократизації**

Анотація

На шляху розвитку дослідницької спроможності університетів України наявні певні перешкоди, які можна класифікувати як такі, що належать до однієї з двох груп: «зовнішні» та «внутрішні». Якщо до перших відносяться більш очевидні речі на кшталт недостатнього фінансування вітчизняної науки та вищої освіти, а також дисбаланс викладацької та дослідної діяльності науково-педагогічних працівників, то другі відносяться до ціннісних настанов, інтересів і мотивацій суб'єктів дослідної діяльності. В якості можливого шляху подолання першого типу перешкод у роботі розглядається переосмислення ролі викладача з транслятора знань до медіатора, який допомагає студентові набути здатності до самоосвіти протягом життя та постійного створення власного знання. Конкуренція традиційним університетам з боку неформальної освіти підкреслює переваги індивідуального підходу й особистого спілкування між викладачами та студентами та цінність новітнього особистісного знання як результату власних досліджень. У статті стверджується, що при відсутності внутрішньої мотивації до наукового пошуку та схильності до визнання засад наукового етосу намагання «примусити» до творчості веде лише до профанації наукової діяльності, зокрема до масових порушень норм академічної доброчесності студентами ЗВО. Дійсно ефективна науково-дослідна діяльність може бути заснована лише на моральному імперативі кожної людської особистості як автономного суб'єкта покладання цінностей та відповідальності, і найважливішим фактором розвитку університетської науки виступає демократизація вищої освіти, повернення до гуманістичного просвітницького розуміння кожної людини як особистості, здатної до творчого та самостійного мислення. Така демократизація сприяє реалізації засад освіти протягом усього життя та ефективній діяльності випускника університету в умовах мінливого та складного світу, а також і відповідає ідеям концепції відкритої науки як одного із найбільш актуальних напрямів підвищення дослідницької спроможності університетів України.

Ключові слова: *вища освіта, наукові дослідження, демократизація освіти, наука та людські культурні цінності, академічна доброчесність.*

Вступ

Здійснення науково-дослідної діяльності виступає невід'ємною складовою успішного й ефективного функціонування сучасного закладу вищої освіти. Класичний європейський університет ще з часів Гумбольдта відрізнявся саме орієнтацією на гармонійне поєднання викладання з інформуванням студентів про результати власних досліджень самого викладача, із процесом безпосереднього продукування ним нового знання, – і сьогодні цей аспект лише підсилюється й актуалізується. Дослідницький університет опиняється у центрі глобальної економіки знань XXI ст. (Altbach, 2011:65); більше того – з огляду на те, що в сьогоденному світі, який характеризується невизначеністю та непрогнозованістю, практично неможливе

майже будь-яке «гарантоване», готове знання (Мелков, 2020), вже й саме викладання навчальних дисциплін – особливо практично орієнтованих – виявляється нерозривно пов'язаним із науковими дослідженнями, а набуття студентами здатності самостійно породжувати нове знання протягом усього свого життя постає однією з найбільш пріоритетних цілей вищої освіти.

Разом із тим, на вітчизняних теренах розвиток університетської науки стикається сьогодні із серйозними викликами, що стосуються зокрема й загального статусу наукової діяльності в сучасному українському суспільстві. Як зазначається у «Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору», «загрозливо наростає науково-технологічне відставання України від розвинутих країн, у державі далі відсутня стратегія розвитку науки та ефективна наукова, науково-технічна, інноваційна політика, залишається вкрай низьким рівень оплати праці наукових працівників та їх соціальний статус, падає престиж професії вчених, критично посилюється вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України» (Дорожня карта..., 2018:2). Такий стан справ закономірно відображається й в університетській науці. *Аналіз попередніх публікацій з означеної проблематики* демонструє, що вітчизняна наукова спільнота свідомо ситуації, що склалася, та активно аналізує наявні виклики науковій діяльності закладів вищої освіти України. Провідні українські дослідники, такі як І. І. Драч (2020), І. Ю. Регейло (2020), автори колективної монографії «Дослідницький університет» (Павленко, Антонюк 2013) та ін. розглядають науково-дослідний потенціал українського університету, порівнюють вітчизняну ситуацію з такою, що склалася у країнах Європи, США та світу. Особливої уваги заслуговує тематика академічної доброчесності та академічної культури, аналізу якої у контексті саме вищої освіти та науки України присвячено чимало праць – зокрема, В. С. Бакірова (2015), О. М. Кіслової та І. І. Кузіної (2016), колективу авторів під керівництвом Т. В. Фінікова та А. Є. Артюхова (2016) тощо.

Водночас, увага дослідників спрямована переважно на правові, економічні, соціологічні та педагогічні аспекти реалізації наукової діяльності університетів, – більш глибока філософська рефлексія з приводу природи проблем, що виникають на шляху розвитку науки в середовищі вітчизняної вищої освіти, та способів формування й забезпечення мотивації науково-педагогічного складу та студентів ЗВО до власної дослідницької діяльності як одного з найважливіших факторів підвищення дослідницької спроможності університетів України виявляється на сьогодні ще не достатньо здійсненою. Власне, розгляд саме цього аспекту означеної тематики й виступає *метою даного дослідження*.

Методи та/або методика дослідження

При проведенні дослідження було використано низку методів та методик наукового дослідження. Зокрема, за допомогою аналітичного методу здійснено обробку джерел, досліджено та виокремлено окремі проблеми та групи перешкод, що стоять на шляху розвитку наукового дослідження в університетах України. Компаративний метод був використаний при порівняльному аналізі означених проблем за ступенем їх важливості, а також при оцінюванні можливих альтернативних шляхів їх розв'язання. Використання діалектичного методу уможливило розгляд ситуації, що склалася у сьогоденній вищій освіті України, з точки зору наявних суперечностей та в перспективі її історичного розвитку. Нарешті, методології, властиві для постнекласичного типу наукової раціональності, сприяли дослідженню ціннісного та людського виміру внутрішніх факторів, здатних сприяти підвищенню дослідницької спроможності університетів України.

Результати дослідження

Перш за все, слід зупинитися на розгляді тих перешкод, які стоять на шляху підвищення дослідницької спроможності університетів України. На мій погляд, такі негативні фактори можна розділити на дві великих категорії: умовно кажучи, «зовнішні» та «внутрішні». Як правило, увага дослідників зосереджується навколо першої групи причин, переважно економічного характеру, що гальмують розвиток вітчизняної науки в цілому та наукових досліджень у вищій школі зокрема. Так, цитована вже «Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору» вказує серед основних викликів національній науковій сфері у найближчій перспективі: низький рівень витрат на дослідження і розробки, який є недостатнім не те що для розвитку, а й навіть просто для підтримання функціонування наукової системи на теперішньому рівні; відтік кваліфікованих наукових кадрів, як у плані зовнішньої еміграції, так і у напрямі інших секторів професійної діяльності (від державного управління до фінансів), їх старіння та деградація в аспекті зниження кваліфікації (за відсутності, знову ж таки, матеріальної бази та доступу до обладнання й інших ресурсів); а також і низький попит на результати наукових розробок у країні в цілому, чия економіка орієнтована переважно на виробництво сировини та на імпорт застарілих іноземних технологій (Дорожня карта..., 2018:2). Звісно, все це стосується безпосередньо й університетської науки, особливо у плані того ж фінансування: «Як відомо, 100 найкращих університетів США отримують 95% коштів федерального бюджету на науку і освіту... Загальний обсяг витрат на дослідження 25-ти дослідницьких університетів США становить 25,1 млрд. дол. США, а державні витрати становлять 16,8 млрд. дол. ...І це аж ніяк не можна порівняти з вітчизняним фінансуванням вищих навчальних закладів» (Павленко, Антонюк, 2013: 22–23).

Цілком погоджуючись із тим, що недостатній рівень фінансування наукових – і особливо фундаментальних наукових – досліджень дійсно становить собою неабияку проблему для подальшого розвитку вітчизняної університетської науки, не можна не зазначити, що одного лише цього фактору недостатньо для того, щоби пояснити всі ті проблеми, з якими стикається вища школа України. Адже, окрім суто економічних, здійснення наукових досліджень викладачами університетів гальмують і організаційні питання – зокрема, неможливість приділяти достатньо часу саме науці з огляду на зайнятість у викладанні. Як справедливо зауважує І. І. Регейло: «Незважаючи на розмаїття наукової діяльності, НПП перевантажені обсягами викладацької функції і збалансованого дотримання дуальності «наукової» і «педагогічної» діяльності не відбувається» (Регейло, 2020:79). Справа тут не лише у традиційному для пострадянських країн розгалуженні наукової діяльності на «університетську» та «академічну», за якого лєвова частка досліджень відводиться на долю Національної та галузевих академій наук, а й у тому, що обсяг часу та зусиль, необхідних для проведення власних досліджень, значно зросли порівняно з класичною добою гумбольдтівського університету. По-перше, – і це як раз відповідає все тієї ж тезі про нестачу фінансування – здійснення дослідницької діяльності у багатьох галузях науки, переважно природничої, потребує сьогодні коштовного обладнання, яке може дозволити собі далеко не кожна країна, а тим більше не кожний заклад вищої освіти. По-друге, – і це вже більш стосується організаційного, а не фінансового боку проблеми, – внаслідок стрімкого розвитку науки у XX–XXI ст. обсяг нових знань, що з'являються кожного року в межах кожної наукової дисципліни, зріс настільки, що спеціаліст навіть у вузькій галузі має витратити значний час лише на просте ознайомлення хоча б із основними з новітніх матеріалів (не кажучи вже про те, що публікації можуть виходити у виданнях, які не відрізняються відкритим доступом).

З одного боку, це приводить до певної диверсифікації наукової діяльності, до появи нових, допоміжних її форм і різновидів: «вчений-інформатор», який з'явився внаслідок такого кількісного розвитку науки ще у минулому столітті, не претендує на принциповий внесок у розробку новітніх оригінальних ідей, але реферує публікації та сприяє ознайомленню якомога ширшої наукової спільноти з тими досягненнями та ідеями, що заслуговують (згідно його судженню) на певну увагу. З іншого боку, це сприяє й уже зазначеному розгалуженню на суто викладацьку та власне дослідницьку діяльність, оскільки, маючи значне навантаження, університетські науково-педагогічні працівники можуть лише підтримувати свою «форму», оглядаючи нові джерела зі свого кола інтересів, – та й те у кращому випадку. Яким чином можна подолати цю перешкоду на шляху розвитку дослідницької спроможності вітчизняних університетів? Вочевидь, потребують перегляду наявні принципи обліку робочого часу та оплати праці, зокрема з урахуванням того часу, який потрібний на проведення досліджень і ознайомлення з ними, – як то і вказується у цитованому вище документі (Дорожня карта 2018:18). Хоча одного такого заходу недостатньо: потрібні також дещо більш радикальні зрушення для віднаходження оптимального балансу між викладанням та проведенням досліджень, а точніше – для більш гармонійного поєднання цих двох сфер діяльності, які на сьогодні мають поставати ще більш спорідненими, аніж за доби Гумбольдта.

До речі, як раз сьогоднішня ситуація пандемії COVID-19, яка виступила дещо несподіваним каталізатором, як то кажуть, «дігіталізації» вітчизняної освіти, переходу до дистанційних форм навчання може вказати рішення і для означеної проблеми. Завдяки розвитку інформаційних технологій змінюється сама природа викладання: від класичної парадигми інформування, трансляції знання від викладача до студента ми маємо перейти до медіації (Мелков 2020), – студент і без допомоги свого закладу освіти має доступ до велетенського обсягу інформації, і завдання викладача перетворюється скоріше на роль «кібернета» – наукового «лоцмана», медіатора, тьютора, порадирика, що може та має допомогти студенту знайти свій шлях у цьому океані інформації, шлях до самоосвіти та створення власного знання, – а не споживання знання вже готового. Відповідно, зі зростанням самостійності здобувача вищої освіти, що відповідає також і вектору її подальшої демократизації, зростає й вільний час самого викладача. Час, який вже не потрібно витратити на те, аби дістатися робочого місця (завдяки все тим технологічним засобам для дистанційного навчання), чи на повний цикл лекцій. Звичайно, повністю відмовлятися від аудиторних занять недоцільно та неможливо, але їх зменшення на користь індивідуальних консультацій – особливо на старших курсах – цілком здатне призвести для появи у викладачів більшого обсягу вільного часу для проведення власних наукових досліджень. Та й, до речі, до актуалізації саме цього напрямку їх діяльності по відношенню до суто викладання, оскільки конкуренцію щодо джерел Інтернету, й у тому числі щодо онлайн-курсів, які пропонують сьогодні слухачам з будь-якого місця земної кулі провідні університети США та Європи, можуть скласти лише оригінальні знання, лише індивідуальний підхід до спілкування зі студентами та унікальна особистість науковця-педагога.

Власне, цей шлях можна назвати шляхом «дослідницького університету», в якому – за твердженням речника цієї концепції Філіпа Альтбаха, «професори, як правило, мають скромні педагогічні обов'язки; їм надається час для проведення та публікації досліджень. У більшості дослідницьких університетів країн, що розвиваються, викладацькі обов'язки рідко становлять більше двох курсів на семестр, а в деяких закладах та в деяких дисциплінах – навіть іще менше. Там, де викладацьке навантаження вище, як це має місце у багатьох країнах, що розвиваються, схильність до досліджень та продуктивність, як правило, виявляються

нижчими» (Altbach, 2011:69). Щоправда, за слушним зауваженням дослідника, продуктивні науковці відрізняються й інтернаціоналізованою свідомістю, а тому часто можуть сприяти тому самому відтоку кадрів шляхом еміграції з країн, що розвиваються, де відсутнє гідне фінансування університетських досліджень, – втім, на мій погляд, завдяки і академічній мобільності, і тим саме засобам онлайн-спілкування сьогодні набагато простіше, ніж колись, здійснювати дослідження на міжнародному рівні, не покидаючи своєї країни та не залишаючи свої місцеві заклади.

В будь-якому разі, окреслений шлях вирішення деяких перешкод на шляху розвитку вітчизняної університетської науки приводить до необхідності поставити питання про іншу виділену нами групу проблем – про питання внутрішнього характеру. Мається на увазі, що особистісні якості викладачів і студентів закладів вищої освіти, ті ціннісні настанови, які ними визнаються та розділяються, та їх інтереси та мотивації мають не менше, а то й більше значення для здійснення та вдосконалення їх науково-дослідної діяльності, оскільки визначають у тому числі й бажання та ефективність досліджень за будь-яких умов фінансування. Врешті-решт, мова йде про творчість, а *примусити до творчості*, так саме й як примусити до критичного мислення, *неможливо*, – звичними адміністративними методами можна лише забезпечити виконання людиною суто стандартизованої, механічної праці. Тобто, такої, яка має мало сенсу в контексті реалізації університетом своєї місії і яка на сьогодні може бути досить успішно виконуватися комп'ютером, тим самим звільнюючи людину до справжньої творчості.

Проте, й у контексті розгляду ціннісних засад наукової діяльності становище у вітчизняній вищій освіті є далеко не ідеальним. Довгий час ця тематика загалом була відсутня у науковому та філософському дискурсі, – але в останні роки вона активізувалася завдяки як поширенню та розвитку постнекласичного типу наукової раціональності, що передбачає урахування аксіологічних факторів та включення цінностей до складу пояснюючих положень наукового знання, так і формулюванню та проблематизації феномена академічної доброчесності, який знайшов своє відображення у Законі України «Про освіту». Втім, важко не погодитися з І. І. Драч у тому, що «на сьогодні в системі вищої освіти України спостерігається криза академічної доброчесності»; серед чинників такої кризи дослідниця називає «загальну кризу суспільства, що характеризується толерантністю до правового нігілізму», а також корупцію, відсутність офіційних вимог і усталених процедур оцінювання наукових і навчальних робіт на предмет наявності в них різноманітних видів порушення академічної доброчесності, і відсутність внутрішньої мотивації викладачів і науковців «до дотримання принципів академічної доброчесності в умовах низьких зарплат, відсутності необхідної для якісних досліджень матеріальної бази, якісного зовнішнього оцінювання та зовнішнього запиту на результати досліджень» (Драч, 2020:16).

Така дещо похмура точка зору, на жаль, цілком підтверджується практикою – зокрема соціологічними дослідженнями. Мова йде насамперед про розповсюдженість плагіату при проведенні наукових досліджень здобувачами вищої освіти: як демонструють зокрема результати, отримані харківськими вченими, більше ніж 90% українських студентів використовує плагіат у тій чи іншій формі (Бакіров, 2015:14). Виходячи з таких показників, О. М. Кислова та І. І. Кузіна навіть називають ситуацію, що склалася, «катастрофічною» – та роблять висновок про те, що «академічна недоброчесність в українських реаліях переросла всі мислимі границі, перетворивши академічну культуру на антикультуру, яка згубно впливає на все суспільство в цілому» (Кислова, Кузіна, 2016:8). Проте, було би помилкою вважати подібну ситуацію особливістю лише української вищої школи: з подібною ж проблемою

стикаються практично всі країни, для яких є характерною відносно масова вища освіта, в тому числі й найбільш розвинені в науковому та економічному відношенні. Наприклад, за даними американця Дональда Мак-Кейба, одного з фундаторів теми плагіату в якості окремого напряму досліджень у галузі соціології науки та філософії освіти, який ще 1992 року заснував Міжнародний центр академічної доброчесності (International Center for Academic Integrity), норми цієї останньої порушує не менш 75% студентів закладів вищої освіти США (Fishman 2014:10). Соціологічні дослідження польських університетів демонструють, що майже 84% здобувачів ступеня бакалавра у цій країні порушують норми академічної культури (Ромакін, 2010:35); Я. І. Гілінський називає тотальний плагіат – «нормою російського наукового життя», вказуючи, що 80–90% студентів закладів вищої освіти Росії скачують курсові роботи та реферати з Інтернету або переписують їх із декількох книг чи підручників (Гілінський, 2009:141) тощо.

Такі показники у 75–90% відсотків хоча й відносяться переважно до минулого десятиліття, але, безперечно, вражають. На сьогодні одним із найбільш популярних шляхів боротьби з порушеннями академічної доброчесності виступають прийняття вітчизняними університетами етичних кодексів, зокрема відповідно до Методичних рекомендацій для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності, запропонованих МОН України у 2018 р. Аж ніяк не заперечуючи необхідність інформування і науково-педагогічних працівників, і студентів про принципи академічної доброчесності та про необхідність їх дотримання, а тим більше доцільність формування у студентів вже з першого курсу навичок проведення самостійних наукових досліджень, не можна не зазначити й те, що одного лише прийняття такого роду документів в якості засадничих для діяльності закладу вищої освіти жодним чином не є достатнім для розв'язання проблеми, що склалася. Так, як справедливо зауважує І. І. Драч, «чимало українських ЗВО ухвалюють кодекс етики через «вказівку згори», а не на тому етапі розвитку власної академічної культури, коли спільнота університету починає відчувати потребу у формалізації власних етичних та культурних норм і традицій», – звідси дослідниця робить висновки про те, що зміст кодексів, який свідчить про необхідність дотримання академічної доброчесності, не відображає реальні погляди студентів і викладачів на неприпустимість плагіату, а лише формальним чином відтворює формулювання про сутність феномена академічної доброчесності та різновиди її порушення, що зафіксовані у Законі України «Про освіту» (Драч, 2020:18).

До речі, може скластися уявлення, що виклики та перешкоди, які стоять на шляху вдосконалення дослідницької діяльності вітчизняних університетів і пов'язані з порушенням норм академічної доброчесності, відносяться до двох різних видів: з одного боку, це розповсюдження плагіату серед студентів, а з іншого – проблеми, пов'язані з науковою діяльністю викладачів. Як раз останніх у банальному списуванні запідозрити важко, з урахуванням хоча би редакційної політики академічних журналів, які не допускають подібних матеріалів до публікації, – тобто, в даному випадку ми маємо не стільки прямі прояви академічної недоброчесності, скільки або завуальовані форми порушень (наприклад, у вигляді надмірного самоцититування на межі самоплагіату), або ж зазначену вже вище недостатню активність у напрямі проведення власних наукових досліджень, пов'язану з відсутністю часу завдяки обтяженості викладанням. Проте, на мій погляд, обидва ці види перешкод насправді належать до одного проблемного поля, пов'язаного саме з ціннісними факторами, з відсутністю мотивації до самостійного наукового пошуку – як серед студентів, так і серед науково-педагогічних працівників.

Іншими словами, мотиви студентів і викладачів щодо недостатньо якісного рівня проведення наукових досліджень у цілому все ж таки відносяться до явищ одного ґатунку. Автор даної статті мав змогу вперше переконалися у такому стані справ, що відповідає наведеній вище статистиці студентського плагіату, викладаючи лекційний курс студентам одного з провідних університетів України при проходженні педагогічної практики під час навчання в докторантурі у 2012 р., коли тематика академічної доброчесності ще залишалася переважно поза увагою дослідників і освітян, а швидкісний доступ до мережі Інтернет уже був широко розповсюджений. Студентам було задано написати самостійну роботу до одного з модулів курсу – у вигляді реферату за обраною особисто темою з досить великого переліку. При цьому з 46 осіб у двох групах потоку лише два студента надали дійсно власні та самостійні роботи, за темами, що були дотичні водночас і до проблематики дисципліни, і до їх особистих дослідницьких і професійних інтересів, – тоді як усі інші, як раз ті самі 95%, надали під виглядом самостійних робіт тексти, запозичені з усіляких готових «баз рефератів», наявних у Всесвітній мережі... У відповідь на запитання викладача про причини такого грубого порушення методичних рекомендацій щодо написання самостійних робіт студенти виправдовувалися тим, що в них просто не вистачало часу на проведення власного самостійного дослідження навіть у формі реферату, – та були значно здивовані з приводу того, що їх роботи отримали незадовільні оцінки. Звичайно, сьогодні випадки повного списування навряд чи зустрінуться – принаймні на рівні якщо не рефератів, то магістерських робіт, які перевіряються у спеціальних програмних системах, доступних кожному закладу вищої освіти; проте слід зробити й те зауваження, що виявлення реальних запозичень може бути ефективно реалізоване лише фахівцем у відповідній галузі, добре знайомим з новими джерелами, а не комп'ютерною програмою, «обійти» увагу якої можна без особливих зусиль.

У будь-якому разі, сама наявна система, що вимагає від студентів і викладачів певних результатів наукових досліджень, може призводити та призводить до профанації та навіть фальсифікації таких результатів – за умов, коли відсутні як можливості, так і здібності до реальної наукової творчості. Принциповий відхід від питання про здобуття об'єктивної істини як мети наукового пізнання, тобто про необхідність особистісної мотивації для проведення досліджень, і акцентування уваги на формальних і кількісних показниках ефективності наукової діяльності обертає цю останню на свого роду *гру* – гру в захист дисертацій чи написання студентських самостійних робіт за певними встановленими процедурами, за якої розмови про істину й уже тим більше претензії на її досягнення виявляються майже просто поганим тоном. За твердженням статистики: «67% студентів вступають до українських ВНЗ без домінуючої мотивації на отримання професійних знань; в процесі навчання сформувалася стала тенденція на переорієнтацію значної частини студентів з отримання знань на отримання формальних атрибутів освіти (дипломів); лише 14% мають стійку орієнтацію на професійну роботу за отриманим фахом, а 54% взагалі не мають наміру працювати за отриманою спеціальністю; 76% студентів залучені до нелегітимних колективних практик при складанні іспитів...» (Фініков, Артюхов, 2016:21). Звичайно, такі дані свідчать про недоліки не тільки й не стільки у вихованні абітурієнтів і здобувачів, а й у наявній системі освіти, – орієнтована на те саме «отримання професійних знань», вона виявляється недоречною щодо доби, за якої, як уже зазначалося, готові знання виявляються неефективними, а межі професій і компетентностей – украй розмитими. Тому такий недолік можна навіть обернути на перевагу, намагаючись у першу чергу не надавати студентам певні «професійні знання» в межах окремої спеціальності, а формувати в них здатність до самостійного, творчого, критичного мислення, а також і ціннісні

засади особистості, що уможливили би їх здатність у подальшому плідно працювати майже у будь-якій галузі діяльності.

Але спірним і насущним виявляється сьогодні саме питання про те, яким чином можна досягти практичного вирішення даної проблеми, як можна сформувати ціннісну структуру особистості – та й чи можливо це взагалі? Як мінімум за допомогою класичних же методів епохи Модерну, тобто методів стандартизації і формалізації, – зробити це, мабуть, не можна. Як не можна силою або командно-адміністративними методами примусити людину до творчості, – в тому числі й до творчості наукової, особливо в контексті проведення досліджень у вищій школі. Мотивація до такої творчості може виникнути лише на особистісному рівні – як прагнення до пізнання, яке можна лише підтримати, сприяти його розвитку, проте не утворити з нуля за допомогою будь-яких зовнішніх стимулів. А тому в контексті розгляду питання про внутрішні фактори, що здатні як стояти на перешкоді розвитку наукових досліджень в університеті, так і уможливлувати такий розвиток, не можна оминати тему ціннісних засад наукової діяльності як такої. Йдеться про положення, сформульовані одним із засновників соціології науки Робертом Мертоном ще у 1942 році.

Кодифікуючи те, що він називав «етосом науки», американський дослідник виділяв чотири категорії інституціональних імперативів науки: по-перше, це *універсалізм*, що постулює надособистісний, загальнолюдський характер наукового знання, незалежність результатів наукової діяльності від особистісних характеристик ученого, що й підкреслює несумісність об'єктивності результатів пізнання з будь-якого роду партикуляризмом. Прикладом останнього слугують провалені історичні спроби створити «національну науку», характерні для тоталітарних країн, – зокрема для Німеччини 1930-х років або Радянського Союзу кінця 1940-х (Мертон, 1942/1973:271), хоча меншою мірою й не лише для них; наука є принципово інтернаціональною та не може бути втиснена в будь-які межі держави або іншого локального утворення. По-друге, імперативом науки виступає *комунізм* – у сенсі принципової установки на вільну передачу плодів праці в загальне користування: «Претензії вченого на “його” інтелектуальну “власність” обмежуються визнанням і повагою...» (Мертон, 1942/1973:273). По-третє, компонентом наукового етосу виявляється *незацікавленість* – безкорисливість наукової діяльності, яка не має перед собою жодних інших інтересів і мотивів, окрім осягнення істини. Нарешті, по-четверте, нормою науки виявляється *організований скептицизм*, установка одночасно інституціональна та методологічна, що передбачає об'єктивний аналіз і виключення некритичного сприйняття будь-якого предмета.

Р. Мертон неодноразово підкреслював, що досліджує та формулює саме інституціональні етичні цінності науки, а не особистісні й не мотиваційні, – однак, визначені їм аксіологічні основоположення варто було б віднести скоріше власне до *моралі*, а не до *етосу* науки, – тобто, до ідеальних норм, а не до існуючих у реальності звичаїв. Численні критики мертонівського підходу як раз і звертали увагу на невідповідність цих формулювань реальним, наявним практикам, особливо з урахуванням історичної динаміки та властивої різним державним утворенням локальної специфіки цих останніх. Так, за сучасних умов як мінімум постулат безкорисливості дещо проблематизується – з огляду на комерціалізацію наукової діяльності та необхідність значного фінансування деяких напрямів наукового пошуку. Проте, на мій погляд, норми та ідеали навряд чи варто оцінювати за ступенем їх статистичного поширення в якійсь науковій спільноті, і тим більше – за локальними особливостями їх утілення, оскільки як раз такі критерії вочевидь суперечать за своїм партикулярним характером імперативові універсалізму. Мораль тим-то й відрізняється від етосу, що, не перестаючи бути реально досяжним ідеалом, не може ототожнюватися з реаліями наявного

буття. Її актуальним утіленням можуть бути хіба що дуже нечисленні «стовпи» і праведники, за прикладом яких, проте, повинні міряти свою діяльність усі інші «наукові працівники».

Інакше кажучи, інституціоналізована мораль, описана Р. Мертоном в якості наукового етосу, може ґрунтуватися лише на моральному імперативі особистості як автономного суб'єкта моральної вимоги та суб'єкта реконструкції ідеалу: риса, яка й дозволяє говорити про людиномірність і демократичність науки, в якій кожна конкретна людська особистість виступає мірою осмислення світу та автономним суб'єктом оцінювання власної діяльності щодо його пізнання. А тому однією стороною проблеми, що розглядається, і ще одним аспектом суперечності моралі та етосу, тобто ситуації соціальної аномії, яку саме Р. Мертон визначав як невідповідність проголошених культурних норм або цілей реальним соціальним можливостям їх реалізації, – таким аспектом виступає масовий характер дослідницької діяльності внаслідок тісної інтеграції науки та системи сучасної вищої освіти. Важко навіть одразу визначити, про що скоріше свідчить факт порушення переважною більшістю студентів норм академічної порядності, – про незалученість здобувачів університетської освіти до наукової культури, або ж про принципову неможливість такого залучення? Обидва варіанти відповіді є почасти обґрунтованими (Мелков, Бідзюра, 2018): на користь першого з них говорить перенасиченість програми навчання професійно-прикладними дисциплінами за рахунок загальноосвітніх, що вони як раз і налаштовані сприяти формуванню як наукової, так і загальнолюдської культури, – в той час як другий підкреслює відповідає ідеї про нездатність будь-якої системи освіти перетворити наукову діяльність на масове заняття. Загалом, можна навіть згадати тут апокрифічний вислів, що приписується то А. Ейнштейну, то Н. Вінерові, але насправді відсутній у спадщині цих видатних учених: нібито за будь-якої доби лише 5% науковців можуть дійсно робити видатні відкриття та рухати науку вперед, тоді як всі інші «наукові працівники» лише «підтримують» стан науки та виконують допоміжні функції, на кшталт інформування та популяризації. До речі, цікаво відмітити певний збіг такої пропорції з наведеною вище статистикою порушень студентів, «примушених» до наукової творчості, норм академічної доброчесності...

Думка про принципово «елітарний» характер наукової діяльності обґрунтовувалася у свій час Хосе Ортегою-і-Гассетом у його роздумах про місію європейського університету: «Наука – річ настільки висока, що вона є вкрай делікатною та – подобається вона вам чи ні – виключає середню людину. Це передбачає дуже своєрідне покликання, надзвичайно рідкісне для людського виду. Вчений стає сучасним ченцем. Робити вигляд, що звичайний студент може бути вченим, є на сьогоднішній день є смішним твердженням, яке вдалося лише приховувати... пороком утопізму, характерним для попередніх поколінь до нашого» («Es cosa tan alta la ciencia, que es delicadísima y quieras o no excluye de si al hombre medio. Implica una vocación peculiarísima y sobremanera infrecuente en la especie humana. El científico viene a ser el monje moderno. Pretender que el estudiante normal sea un científico es, por lo pronto, una pretensión ridícula que sólo ha podido abrigar (las pretensiones se abrigan, como los catarros y demás inflamaciones) el vicio de utopismo característico de las generaciones anteriores a la nuestra» – Ortega y Gasset, 1930/2001:13).

Чи є наука дійсно справою небагатьох, зайняттям якоїсь «еліти», нечисленних аристократів? Якщо звертатися до історичного ракурсу цього питання, то не можна не згадати дослідження, що було проведено у ХХ ст. ростовським мислителем Михайлом Петровим, одним із фундаторів сучасної соціології науки: зокрема, воно демонструє, що протягом декількох століть європейську науку розвивали переважно англійці – причому, що цікаво, здебільшого молодші сини аристократів, які, з одного боку, були матеріально забезпечені та

мали змогу отримати у свій час першокласну університетську освіту, а з іншого – не могли займатися сільським господарством в силу традиційного британського міг віддавати науковим дослідженням (Петров, 2004:31–32). І такі дослідження, відповідно, дійсно виявлялися безкорисливими та незацікавленими (принаймні в аспекті прибутку, оскільки прагнення до слави та почесей в якості побічного стимулу до наукового пошуку мертонівськими етосними імперативами аж ніяк не заперечується).

Проте, як раз у ХХ столітті така картина дещо змінюється: наука поступово перетворюється на масове заняття. Чи можна реально вимагати від усіх численних представників армії «наукових працівників» якщо не дотримання принципу безкорисливості, то хоча б відповідності ідеалу наукової новизни? Навіть найбільш фундаментальні відкриття минулих десятиліть здійснювалися кількома видатними вченими незалежно й практично одночасно; окрім цього, як уже зазначалося, неухильно зростають складність і вартість експериментального обладнання для багатьох провідних галузей природознавства (фізика, хімія, кібернетика чи енергетика), – а це поступово трансформує дослідницьку діяльність на галузь вельми затратну, яка напряму залежить від державних або приватних інвестицій. Крім того, у сучасній Україні, як і в більшості країн світу, вища освіта стала майже стандартом для сучасної людини та, за виразом В. С. Бакірова, «втратила селективну властивість», оскільки «майже 80% випускників середніх шкіл вступають у вищі навчальні заклади» (Бакіров, 2015:4).

Важливо підкреслити: мова не йде про якийсь недолік і про необхідність скорочувати чисельність здобувачів вищої освіти в університетах України (а такі «поради» дійсно лунають, зокрема, у різноманітних «рекомендаціях» від МВФ та інших міжнародних організацій!), – навпаки: подібна масовість, навіть якщо вона й успадкована від попереднього, модернового періоду розвитку вищої освіти, становить собою таку особливість вітчизняної системи, яку цілком можна перетворити на перевагу – в умовах складного світу, який потребує не стільки масових і односторонніх «спеціалістів» зразка ХХ ст., скільки універсально освічених людських особистостей, здатних до творчості, до самостійного та критичного мислення у будь-якій галузі пізнання та діяльності. Суперечність між «елітарним» характером наукової творчості та масовістю вищої освіти, як на мене, можна та потрібно розглядати не лише у метафізичному плані, в якості гальма як для науки, так і освіти, що вони розуміються у старому сенсі «закритих» систем, а в діалектичному – як рушій для подальшого розвитку людського знання. Відповідно, мабуть, слід тлумачити й сутність наукової діяльності здобувачів вищої освіти – не в сенсі якоїсь «елітарності» зайняття наукою або, тим більше, університетської освіти, – а в тому плані, що головною місією університету класичного типу, як стверджував і автор «Повстання мас», є та має бути виховання культури як системи життєвих ідей певної історичної доби. І проблема нашого часу, яка, можна сказати, проявляється сьогодні набагато більш наочно, ніж у 1920 роки, полягає у зміщенні акцентів з класичної університетської освіти на формування у студента професійних навичок та компетентностей, на протиположність саме загальній культурі, властивій високо освіченій людині, що в складі її особистості культура наукова, академічна виступає чи не центральною складовою.

А тому можна дійти висновку, що найважливішим фактором у розвитку науково-дослідної діяльності в університетах України (і не лише України) виступає такий напрям, як *демократизація*. Саме в цій ідеї, на мій погляд, знаходять своє втілення та поєднання ті вектори вдосконалення вищої освіти, які стосуються внутрішніх факторів мотивації студентів і викладачів до наукової творчості, формування в них ціннісних засад такої діяльності та самостійного мислення в цілому. Більше ста років тому Джон Дьюї одним із перших указував на глибоку спорідненість освіти, науки та демократії, на їх принциповий взаємозв'язок, до того

ж протиставляючи при цьому уявлення про науку як езотеричне зайняття небагатьох «присвячених» – її розумінню як справи принципово відкритої, публічної (Mirowski, 2018:176). Феномен демократії добре пасує до ідеалу класичної наукової раціональності: ідея демократії тут є невіддільною від ідеї гуманізму, ідеї загального звільнення людини від влади традиції та авторитету, – вона виступає закономірним наслідком філософського заклик, вираженого у відомих словах І. Канта про мужність користуватися своїм власним розумом.

За логікою Просвітництва, такою мужністю має бути за визначенням наділена кожна людина без винятку, звільняючись у ході свого особистісного розвитку й освічення від влади традицій і авторитетів і навчаючись замислюватися над справою керування собою, своїм життям і життям свого суспільства, не прагнучи до відчуження цієї своєї природної здатності на користь королів, президентів, депутатів чи будь-кого іншого (Мелков, 2007). А тому демократія та раціональність невіддільні й від освіти як справи виховання людської особистості, здатної користуватися власним розумом. Як зауважував Дьюї: «Відданість демократії освіті – знаний факт... Оскільки демократичне суспільство відкидає принцип зовнішньої влади, воно повинно знайти йому заміну у добровільній схильності та інтересі; їх може створити лише освіта. Але є глибше пояснення. Демократія – це більше, ніж форма правління; це насамперед спосіб асоційованого життя, об'єднаного та переданого у комунікації досвіду» (Dewey, 1916:101).

Проте, вже у XVIII ст. на місце ідеалу Просвітництва приходить диктат національної держави – насамперед у Німеччині: ідея повного та гармонійного розвитку людських сил і здібностей знаходить своє втілення у системі освіти, підпорядкованій апарату наявної політичної влади, а тому людство поступово замінюється державою, людина – громадянином, а космополітизм – націоналізмом (Dewey, 1916:108–109). Відповідно, демократія поступово зводиться від ідеї про самоврядування кожної окремої людини до суто формальної процедури виборів народних представників, що, у свою чергу, веде тільки до виділення сфери керування як ремесла однієї групи людей, таких собі «професійних керівників».

Таким саме чином і наука перетворюється на «закриту» систему, на справу певної замкненої касти. На щастя, у XX ст., з виходом маси на історичну арену, ми спостерігаємо зворотні процеси, які дозволяють казати про можливість Нового Просвітництва, про повернення на новому рівні до ідеалів гуманізму, до демократичного розуміння кожної людини як особистості, здатної до творчості, у тому числі й наукової. Подібного до того, як категоріальна антитеза одиничного та загального діалектичним чином знаходить своє розв'язання у понятті *особливого*, так само й суперечність між класичною елітарністю та ідеалом «всебічного розвитку особистості» – і масовістю з акцентом на вузькі професійні навички може приводити сьогодні до широкого культурного розвитку кожної людини без виключення. Звичайно, вимагати від кожного студента справжніх наукових відкриттів було би утопізмом, але намагання познайомити здобувачів вищої освіти з академічною культурою та притаманними їй цінностями може допомогти сформувати необхідне підґрунтя для породження ними нового знання протягом усього життя. Те ж саме стосується і діяльності викладачів, що можуть отримати нової мотивації для власного наукового пошуку, а також і сприяти популяризації науки в суспільстві, зростанню її престижу та попиту на результати наукових розробок у країні в цілому. Зокрема, саме ця ідея становить собою засади концепції *відкритої науки* як одного із найбільш актуальних напрямів розвитку дослідницької діяльності університетів у напрямі демократизації, вкрай актуального для нашої країни, – проте, ця тема вже має становити собою предмет окремого подальшого дослідження.

Висновки

Спробуємо підвести деякі підсумки даної роботи. Серед тих негативних факторів, які заважають підвищенню дослідницької спроможності університетів України, можна виокремити дві великих категорії: «зовнішні» та «внутрішні». Перші більш очевидні та пов'язані з недостатнім фінансуванням і організаційними недоліками, такими як дисбаланс викладацької та дослідної діяльності науково-педагогічних працівників; їх подолання може бути частково досягнуте зокрема переосмисленням ролі викладача у сьогоденному світі – з транслятора знань до медіатора, що може та має допомогти студенту знайти свій шлях до самоосвіти та створення власного знання. Зі зростанням самостійності здобувача вищої освіти, що відповідає також і вектору її подальшої демократизації, зростає й вільний час викладача, необхідний для підтримки власної наукової кваліфікації, а конкуренція з боку неформальної освіти, в тому числі онлайн-курсів, підкреслює переваги індивідуального підходу та особистого спілкування між викладачами та студентами, як і особливу цінність для такої комунікації того новітнього особистісного знання, яке становлять собою результати власних досліджень науково-педагогічного працівника.

Друга категорія проблем і перешкод стосується особистісних якостей викладачів і студентів – зокрема, тих ціннісних настанов, які ними визнаються та розділяються, та їх інтересів та мотивацій, що мають не менше значення для їх науково-дослідної діяльності, оскільки визначають у тому числі й бажання та ефективність досліджень. Примусити людину до творчості неможливо – лише до стандартизованої, механічної праці, але можна створити умови для реалізації та розвитку її творчих здібностей, у тому числі й переданням цієї механічної комп'ютерної техніці. Саме «примусом до творчості» за зразками доби Модерну можна пояснити критичний (до 95%) рівень порушень норм академічної доброчесності студентами ЗВО у країнах, яким притаманна масовість вищої освіти; як і у випадку з викладачами, проблема полягає у відсутності внутрішніх мотивацій для наукового пошуку. Прийняття університетською адміністрацією «етичних кодексів», як відповідь на появу формулювань щодо академічної доброчесності у законодавстві, носить такий саме зовнішній характер, а тому не може служити повним розв'язанням проблеми. За умов відсутності схильності до реальної наукової творчості наявна система може призводити до профанації наукової діяльності, на перетворення її на формальну гру з дотриманням усіх процедур, але без реального змісту.

Дійсно ефективна науково-дослідна діяльність здобувача чи викладача закладу вищої освіти може бути заснована лише на моральному імперативі кожної людської особистості як автономного суб'єкта моральної вимоги та суб'єкта реконструкції ідеалу наукового етосу, що фіксується зокрема у таких положеннях, як універсальність і безкорисливість наукової діяльності. Зародившись як справа небагатьох, наука перетворилася у ХХ ст. на масову діяльність, в тому числі завдяки масовізації вищої освіти, – проте дана суперечність може виступати й джерелом подальшого розвитку як університетів, так і науки загалом. Найважливішим фактором такого розвитку виступає демократизація: вища освіта, демократія та наукова раціональність зароджувалися у тісному сполученні, базуючись на гуманістичних ідеалах Просвітництва. Повернення до демократичного розуміння кожної людини як особистості, здатної до творчого та самостійного мислення, дозволить реалізувати засади освіти протягом усього життя, уможливить випускнику сучасного університету ефективно працювати за умов мінливості, складності та невизначеності навколишнього світу, а також і відповідає ідеям концепції відкритої науки як одного із найбільш актуальних напрямів підвищення дослідницької спроможності університетів України. Детальне осмислення даної

концепції та шляхів її втілення на вітчизняних теренах становить собою перспективний напрям подальших досліджень з означеної тематики.

Бібліографічні посилання

- Бакіров, В. С. (2015). *Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку: Результати всеукраїнського соціологічного дослідження*. Харків: ХНУ. <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>.
- Гилинский, Я. И. (2009). Тотальный плагиат как норма российской научной жизни. *Глобализация, девиантность, социальный контроль*. СПб.: Изд-во ДЕАН. С. 141–145.
- Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA), схвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України, протокол від 22.03.2018 № 3/1-7 (2018). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf>.
- Драч, І. І. (2020). Дослідницька доброчесність в університетах: аналіз досвіду Великої Британії та України. *Університети і лідерство*, 1(9), 15–23. <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/110/101>.
- Кислова, О. Н., & Кузина, И. И. (2016). Академическая порядочность современных украинских студентов в контексте становления академической культуры. *Научный результат. Социология и управление*, 2(4), 8–20.
- Мелков, Ю. О. (2007). Демократія та раціональність. *Практична філософія*, 3(25), 98–109.
- Мелков, Ю. О. (2020). Вища освіта в умовах складності та невизначеності світу: постнекласичні стратегії розвитку та особистісний вимір. *Університети і лідерство*, 1(9), 62–77. <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/112>.
- Мелков, Ю. О., & Бідзюра, І. П. (2018). Наукова культура та виклики академічної доброчесності. *Наукові праці МАУП. Серія: Політичні науки*, 1, 5–23.
- Павленко, А. Ф., & Антонюк, Л. Л. (ред.). (2013). *Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні*. К.: КНЕУ.
- Петров, М. К. (2004). *История европейской культурной традиции и её проблемы*. М.: РОССПЭН.
- Регейло, І. Ю. (2020). Теоретичні основи оцінювання та розвитку науково-педагогічних працівників університетів у контексті реалізації наукової діяльності. *Теоретичні основи розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у контексті розширення інституційної автономії : препринт (аналітичні матеріали) (I частина) / за ред. Ю. Скиби*. К.: ІВО НАПН України. С. 72–103. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Nauk-pedahog_potents_Univ-UA_rozshyr_avtonomii_analitich1_IVO-2020-113p_avtors-kolektiv.pdf.
- Ромакін, В. В. (2010). Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*, 136(123), 34–41.
- Фініков, Т. В., & Артюхов, А. Є. (ред.) (2016). *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. К.: Таксон.
- Altbach, Ph. G. (2011). The Past, Present, and Future of the Research University. *Economic and Political Weekly*, 46(16). 65–73.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: The MacMillan Company.

- Fishman, T. (ed.). (2014). *The Fundamental Values of Academic Integrity: The Second Edition*. Clemson University: International Center for Academic Integrity. http://www.academicintegrity.org/ica/assets/Revised_FV_2014.pdf.
- Merton, R. (1942/1973). The Normative Structure of Science. Merton R. *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago; L.: The University of Chicago Press. P. 267–278.
- Mirowski, Ph. (2018). The future(s) of open science. *Social Studies of Science*, 48(2), 171–203.
- Ortega y Gasset, J. (1930/2001). *Misión de la universidad*. Buenos Aires. <http://www.esi2.us.es/~fabio/mision.pdf>.

References

- Bakirov, V. S. (2015). *Akademichna kul'tura ukrai'ns'kogo studentstva: osnovni chynnyky formuvannja ta rozvytku: Rezul'taty vseukrai'ns'kogo sociologichnogo doslidzhennja [Academic culture of Ukrainian students: the main factors of formation and development: Results of the all-Ukrainian sociological research]*. Kharkiv: KhNU. <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>. (in Ukrainian).
- Gylinskyj, Ja. Y. Total'nyj plagyat kak norma rossyjskoj nauchnoj zhyzny [Total plagiarism as a Norm of Russian Academic Life]. *Globalyzacija, devyantnost', socyjal'nyj kontrol*. SPb.: DEAN publishing. S. 141-145. (in Russian).
- Dorozhnja karta integracii' Ukrai'ny do Jevropejs'kogo doslidnyč'kogo prostoru (ERA-UA) [Roadmap for Ukraine's integration into the European Research Area (ERA-UA)], shvalena rishennjam kolegii' Ministerstva osvity i nauky Ukrai'ny, protokol vid 22.03.2018 № 3/1-7* (2018). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf>. (in Ukrainian).
- Drach, I. I. (2020). Doslidnyč'ka dobrochesnist' v universytetah: analiz dosvidu Velykoi' Brytanii' ta Ukrai'ny [Research Integrity in Universities: An Analysis of the Experiences of the United Kingdom and Ukraine]. *Universytety i liderstvo*, 1(9), 15-23. <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/110/101>. (in Ukrainian).
- Kyslova, O. N., Kuzyna, Y. Y. (2016). Akademicheska porjadchnost' sovremennyh ukrajns'kyh studentov v kontekste stanovlenja akademicheskij kul'tury [Academic Integrity of Contemporary Ukrainian Students in the Context of the Formation of Academic Culture]. *Nauchnyj rezul'tat. Socyologija y upravlenje*. 2016, 2(4), 8-20. (in Russian).
- Mielkov, Yu. O. (2007). Demokratiya i ratsional'nist' [Democracy and Rationality]. *Praktychna Filosofiya*, 3(25), 98-109. (in Ukrainian).
- Mielkov, Yu. O. (2020). Vyshcha osvita v umovakh skladnosti ta nevysnachenosti svitu: postneklasnychni strategii rozvytku ta osobystisbyi vymir [Higher Education under the Conditions of Complexity and Uncertainty of the World: Post-non-classical Development Strategies and Personal Dimension]. *Universytety i Liderstvo*, 1(9), 62-77. <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/112>. (in Ukrainian).
- Mielkov, Yu. O., Bidziura, I. P. (2018). Naukova kul'tura ta vyklyky akademichnoi' dobrochesnosti [Academic Culture and the Challenges for Academic Integrity]. *Naukovi praci MAUP. Serija: Politychni nauky*, 1, 5–23. (in Ukrainian).
- Pavlenko, A. F., Antoniuk, L. L. (eds.) (2014). *Doslidnyč'ki universytety: svitovyj dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukrai'ni [Research Universities: World Experience and Development Prospects in Ukraine]*. K.: KNEU. (in Ukrainian).

- Petrov, M. K. (2004). *Istorija evropejskoj kul'turnoj tradycii y eyo problem [History of European Cultural Tradition and Its Problems]*. Moscow: ROSSPEN. (in Russian).
- Regejlo, I. Ju. (2020). Teoretychni osnovy ocinjuvannja ta rozvytku naukovo-pedagogichnyh pracivnykiv universytetiv u konteksti realizacii' naukovoi' dijal'nosti [Theoretical Bases of Estimation and Development of Scientific and Pedagogical Fellows of Universities in the Context of Realization of Scientific Activity]. *Teoretychni osnovy rozvytku naukovo-pedagogichnogo potencialu universytetiv Ukrai'ny u konteksti rozshyrennja instytucijnoi' avtonomii' : preprynt (analychni materialy) (I chastyna) / za red. Iu. Skyby. K.: IVO NAPN Ukrai'ny. S. 72-103. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Nauk-pedahog_potents_Univ_UA_rozshyr_avtonomii_analit-ch1_IVO-2020-113p_avtors-kolektiv.pdf*. (in Ukrainian).
- Romakin, V. V. (2010). Motyvacii', perekonannja ta povedinka ukrai'ns'kyh i amerykans'kyh studentiv bakalavratu shhodo norm akademichnoi' kul'tury [Motivations, Beliefs and Behavior of Ukrainian and American Undergraduate Students Regarding the Norms of Academic Culture]. *Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Mogyly kompleksu «Kyjevo-Mogyljans'ka akademija»*, 136 (123), 34-41. (in Ukrainian).
- Finikov, T. V., Artykhov, A, Ie. (eds.) (2016). *Akademichna chesnist' iak osnova staloho rozvytku universitetu [Academic Integrity as the Basis for the Sustainable Development of University]*. K.: Takson. (in Ukrainian).
- Altbach, Ph. G. (2011). The Past, Present, and Future of the Research University. *Economic and Political Weekly*, 46(16). 65-73.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: The MacMillan Company.
- Fishman, T. (ed.). (2014). *The Fundamental Values of Academic Integrity: The Second Edition*. Clemson University: International Center for Academic Integrity. http://www.academicintegrity.org/icai/assets/Revised_FV_2014.pdf.
- Merton, R. (1942/1973). The Normative Structure of Science. Merton, R. *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago; L.: The University of Chicago Press. P. 267-278.
- Mirowski, Ph. (2018). The future(s) of open science. *Social Studies of Science*, 48(2), 171-203.
- Ortega y Gasset, J. (1930/2001). *Misión de la universidad*. Buenos Aires. <http://www.esi2.us.es/~fabio/mision.pdf>.

Yurii Mielkov

**Increasing the Research Capacity of Universities in Ukraine:
Problems, Value Dimensions and the Way of Democratization**

Abstract

There are certain obstacles to the development of the research capacity of Ukrainian universities, which can be classified as belonging to one of the two groups: «external» and «internal». If the former include more obvious things like insufficient funding for national science and higher education, as well as the imbalance of teaching and research activities of the academic staff, the latter relate to the values, interests and motivations of the researchers. It is argued that a possible way to overcome the first type of obstacles is to rethink the role of the university teacher,

---

who from a translator of knowledge becomes a mediator helping students to acquire the ability for life-long self-education and the constant creation of own knowledge. The competition to traditional universities presented by non-formal education emphasizes the benefits of the individual approach and personal communication between teachers and students and the special value of the personal knowledge as a result of own research. The article argues that in the absence of internal motivation for scientific research and a tendency to recognize the principles of scientific ethos, the attempt to «force» creativity leads only to the profanation of scientific activity, in particular to mass violations of academic integrity by students. Really effective research can be based only on the moral imperative of each human person as an autonomous subject of values and responsibility, and the most important factor in the development of university science is the democratization of higher education, which returns to the humanistic ideal of the Enlightenment that considers each person as capable of creative and independent thinking. Such democratization contributes to the implementation of lifelong learning and effective activities of university graduates in a volatile and complex world, and also corresponds to the ideas of the open science concept as one of the most important ways for increasing the research capacity of Ukrainian universities.

Keywords: *higher education, academic research, democratization of education, science and human cultural values, academic integrity.*

Інформація про автора:

Мелков Юрій Олександрович

- доктор філософських наук
- Україна
- Інститут вищої освіти НАПН України, старший науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів
- ORCIDiD: <https://orcid.org/0000-0002-8186-0357>
- E-mail: y.myelkov@ihed.org.ua

Mielkov Yurii Olexandrovich

- Ph.D. / Dr.Hab. in Philosophy
- Ukraine
- Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Senior research fellow of the Department of the Research Activity of Universities